

I. ROZPRAWY

Dariusz Makiła (Warszawa)

Prawa pogańskich Prusów. Stan i metodyka badań

ZARYS PROBLEMATYKI

Próba rekonstrukcji systemu, czy też systemów, prawa Prusów w okresie pogańskim, a więc co najmniej w VIII–XIII w., czyli wówczas, gdy lud ten, wykształciwszy struktury społeczne oraz własną kulturę, zachowywał długo względną niezależność, może wydawać się zadaniem karkołomnym, a co ważniejsze – w kontekście wiedzy o jego dalszych losach może prowokować pytanie o celowość takich poczynań. Jest to jednak stwierdzenie niewyczerpujące wszystkich aspektów sprawy. Przede wszystkim terytoria pruskie znajdowały się w bezpośrednim sąsiedztwie powstałego na przełomie X i XI w. państwa polskiego, co w znaczący sposób określało wzajemne relacje obu społeczeństw i wszystkie wyniki na tym tle pozytywne i negatywne ich konsekwencje. Już ta uwaga powinna wskazywać na potrzebę zainteresowania się sprawami Prusów. Poza bowiem kwestiami politycznymi, społecznymi, o czym już sporo w literaturze przedmiotu napisano, szczególne zainteresowanie mogą budzić aspekty prawne tych relacji, a zwłaszcza same prawa Prusów. Ponadto zajęcie się prawami dawnych Prusów ważne jest z uwagi na proces tworzenia praw ludów znajdujących się na etapie kształtowania swoich struktur społecznych i politycznych, co zawsze stanowi interesującą przesłankę określenia zasad, na których oparte było kształtowanie i funkcjonowanie cywilizacji europejskiej.

Stan badań dotyczących praw Prusów jest ograniczony. Stosunkowo dużo wiemy już o kulturze materialnej ludności pruskiej, do czego w znacznym stopniu

przyczyniĹy siĹ badania archeologiczne, historyczne, jĹzykoznawcze, w tym topomiczne, czy etnologiczne. Na podstawie ich rezultatów, a takĹe analizy růżnych ŹrůdeĹ historycznych moĹna z duĹym prawdopodobieĹstwem ustaliĹ sposůb funkcjonowania tej spoĹecznoĹci. Z kolei wiedza o prawach Prusów, bĹdĄcych przecieĹ elementem kultury niematerialnej, ale růwnieĹ skĹadnikiem Źycia codziennego mieszkaĹców tych ziem, opiera siĹ w wiĹkszoĹci na informacjach pochodzących ze ŹrůdeĹ poznania prawa: kronik¹, roczników², opisów podrůĹy³ czy innych przekazów⁴, czynionych przede wszystkim przez obcych przybyszów. ByĹy one wiĹc Źwiadectwami z zewnĄtrz, poĹrednio tylko pokazującymi i pozwalającymi odtworzyĹ zasady funkcjonującego prawa, ale mieszczĄcymi siĹ w przekonaniu o istnieniu pewnej europejskiej wspůlnoĹci, obejmującej Źwiat ludów spoza krĹgu ówczesnej cywilizacji Źródziemnomorskiej (wĹĄczenie do niej odbywaĹo siĹ gĹównie w drodze podboju), lecz istniejącej w tej formie ze wzglĹdu na podobny sposůb postrzegania tego Źwiata przez tych, którzy dokonywali obserwacji i opi-

¹ *Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum*, wyd. W. Trillmich [w:] *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches*, R. Buchner, Berlin 1961, s. 137–499; *Kronika Thietmara*, wyd. M.Z. Jedlicki, PoznaĹ 1953; *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, wyd. K. MaleczyĹski; *Monumenta Poloniae Historica. Series nova*, t. 2, Kraków 1952 [dalej: MPH]; *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum*, M. Plezia, MPH. *Series nova*, t. 11, Kraków 1994; *Peter von Dusburg Chronik des PreuĹenlandes*, tłum. i objaĹnienia K. Scholz, D. Wojtecki, Darmstadt 1984; *LivlÄndische Reimchronik* [w:] *Scriptores rerum Livonicarum*, t. 1, Riga 1853, s. 523–727.

² *Annales Hildesheimenses*, wyd. G. Weitz; *Monumenta Germanie Historica*, t. 3, Hannoverae 1839, s. 22–116 [dalej: MGH]; *Annales Quedlinburgenses*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 769; *Annales Magdeburgenses*, wyd. G.H. Pertz, MGH, t. 16, Hannoverae 1859, s. 105–196; *Rocznik dawny*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, MPH. *Series Nova*, t. 5, Warszawa 1978, s. 3–17; *Annales Minorum Prussicarum*, wyd. E. Strehlke; *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. 3, Leipzig 1866, s. 14 [dalej: SrP]; *Annales expeditales Prussici*, wyd. E. Strehlke, SrP, t. 3, Leipzig 1866, s. 5–12; *Liber census Daniae*, wyd. Th. Hirsch, SrP, t. 1, Leipzig 1861, s. 737.

³ G. Labuda, *Wulfstan* [w:] W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-SplÄwiĹski (red.), *Słownik staroĹytnoĹci słowiĹskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, t. 6: *T–W*, cz. 1, *T–U*, Wrocław 1977; idem, *ŹródĹa skandynawskie i anglosaskie do dziejów SłowiĹszczyzny*, Warszawa 1961, s. 85–86; *Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podrůĹy do krajów słowiĹskich w przekĹadzie al-Bekriego*, wyd. T. Kowalski, MPH. *Series nova*, t. 1, Kraków 1946.

⁴ *Źywot pierwszy Źw. Wojciecha*, wyd. J. KarwasiĹska, MPH. *Series nova*, t. 4, cz. 1, Warszawa 1962; *Źywot drugi Źw. Wojciecha*, wyd. J. KarwasiĹska, MPH. *Series nova*, t. 4, cz. 2, Warszawa 1969; *Pasja z Tegernsee*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 1, Lwów 1864, przedruk: Warszawa 1960, s. 153–156; *Źywot Tempore illo*, wyd. W. KĹtrzyĹski, MPH, t. 4, Lwów 1884, przedruk: Warszawa 1861, s. 206–221; *Wipert*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 1, Lwów 1864, s. 229–230; *Ebonis Vita S. Ottonis Babenbergensis*, wyd. J. WikarĹak, K. Liman, MPH. *Series Nova*, t. 7, cz. 2, Warszawa 1969; *Herbordi Dialogus de Vita et operibus beati Ottonis Bebenbergis episcopi confessoris et Pommeranice gentis apostoli*, wyd. J. WikarĹak, MPH. *Series Nova*, t. 7, cz. 3, Warszawa 1974; *Hermann von Salzas Bericht über die Eroberung Preussens*, wyd. Th. Hirsch, SrP, t. 5, Leipzig 1874, s. 153–168; *Exordium Ordinis dominorum de Prussia* [w:] *Die prima fundatione monasterii Olivae*, wyd. Th. Hirsch, SrP, t. 1, Leipzig 1861, s. 675–686.

sów⁵. Bardziej dokładnie, choć też nie całościowo, można zapoznać się z prawami Prusów w innych, najczęściej późniejszych w stosunku do poprzednich źródłach poznania prawa, jakimi są materiały dyplomatyczne, w tym traktaty⁶, dokumenty dotyczące misji chrystianizacyjnych⁷, akty kapitulacji grup ludności pruskiej wobec zakonu⁸, wyroki sądowe czy rozporządzenia władz zakonnych, głównie dotyczące lokacji⁹, nadań¹⁰, przywilejów, tworzenia jednostek administracyjnych¹¹, czy określające wymiar obowiązków oraz innych obciążeń nakładanych na ludność pruską¹², które zachowały się w archiwach kancelarii państwa zakonnego bądź instytucji kościelnych. W jednym przypadku możemy poznawać prawa Prusów na podstawie spisu prawa¹³. Należy jednak zaznaczyć, że były to przede wszystkim źródła o charakterze pośrednim, bowiem Prusowie, nie mając własnego pisma, nie wytworzyli źródeł pisanych. Wszystkie jednak z tych źródeł, poza nielicznymi, pochodzą z okresu późniejszego niż wiek XIII, a więc odnosiły się do organizacji i zasad funkcjonowania społeczności Prusów w czasach, które przeminęły. Ponadto dokumenty te powstały w kręgach wrogich, a przynajmniej niechętnych Prusom, traktujących ich jako grupę etniczną i kulturową gorszego rodzaju. W tej sytuacji nawet z tych źródeł trudno uzyskać jakąś szerszą wiedzę na temat praw obowiązujących w grupach etnicznych Prusów, zwłaszcza praw pierwotnych Prusów sprzed podboju krzyżackiego w XIII w. Siłą rzeczy wiedza ta byłaby fragmentaryczna,

⁵ K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004, s. 17 n.

⁶ Traktat dzierzgoński z 7 lutego 1248 r. [w:] Ph. Wölky (red.), *Preussisches Urkundenbuch*, t. 1, z. 1, Königsberg 1882, nr 218, s. 158–165 [dalej: PUB]; R. Wenskus, *Über die Bedeutung des Christburger Vertrages für die Rechts- und Verfassungsgeschichte des Preussenlandes* [w:] E. Bahr (red.), *Studien zur Geschichte des Preussenlandes. Festschrift für Erich Keyser zu seinem 70. Geburtstag*, Marburg 1963, s. 97–118, Marburg 1963, s. 97–180; H. Patze, *Der Frieden von Christburg vom Jahre 1249* [w:] V.H. Beumann (red.), *Heidemission und Kreuzzugsgedanke in der Deutschen Ostpolitik des Mittelalters*, Darmstadt 1963, s. 416–485; K. Forstreuter, *Zur Geschichte des Christburger Friedens von 1249*, „Zeitschrift für Ostforschung” R. 12, 1963, s. 295–302.

⁷ PUB, t. 1, cz. 1, nr 9, 10, 15, 16, 20, 23, 24, 26, 29.

⁸ S. Grunau, *Preussische Chronik*, red. M. Perlbach, t. 1, Leipzig 1876; t. 2, Leipzig 1889, zob. Ks. III, rozdz. 14, 71, 75, 76, 109, 111.

⁹ H. Bonk, *Die Städte und Burgen in Altpreußen (Ordensgründungen) in ihrer Beziehungen zu Bodengestaltung*, „Altpreußische Monatschrift” 1894, t. 31, s. 320–342; 1895, t. 32, s. 73–135, 205–258 [dalej: AM].

¹⁰ PUB, t. 1, cz. 2, wyd. A. Seraphim, Königsberg 1906, nr 137, 138, 140, 144, 145, 148, 155, 718, s. 448–449; dalej: 100, 107, 137, 138, 144, 145, 148, 173, 174; *Codex Diplomaticus Warmiensis*, wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, t. 2, Mainz 1860, nr 520–521, s. 555–556 [dalej: CDW]; *Urkundenbuch des Bistums Samland*, wyd. C.P. Woelky, H. Mendthal, Leipzig 1891, nr 72, 38, 133, 70–71; PUB, t. 1, cz. 2, nr 718, s. 448–449.

¹¹ Dokument króla Przemysła Ottokara II z 1267 r. w bulli papieża Klemensa IV z 31 V 1268 r., CDW, wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, t. 1, Mainz 1860, nr 51, s. 89–90.

¹² M. Biskup, *Powinności pańszczyźniane chłopów czynszowych w Prusach Krzyżackich w pierwszej połowie XV w.*, „Przegląd Historyczny” 1962, t. 53, z. 3, s. 413–436.

¹³ *Iura Prutenorum*, wydał i przetłumaczył J. Matuszewski, Toruń 1963.

złożona w wyniku analizy różnych treściowo i rodzajowo źródeł, a odnosząca się jedynie do pewnych części praw Prusów, np. ich wewnętrznej organizacji¹⁴, ustroju społecznego¹⁵, a także obyczajów¹⁶.

Pomimo tych ogólnie sformułowanych zastrzeżeń należy przyjąć, że po pierwsze, istnieje kilka dróg, którymi można podążyć, aby uzyskać wiedzę na temat stosunków prawnych, jakie panowały wśród Prusów. Po drugie, można postawić kilka hipotez, które pozwolą sformułować wnioski dotyczące rozwoju prawa Prusów, sposobu jego funkcjonowania, treści i zasad, na jakich było ono oparte, zwłaszcza w okresie przed ich podbojem.

DROGI ODTWORZENIA STOSUNKÓW PRAWNYCH DAWNEJ LUDNOŚCI PRUSKIEJ

Odtworzenia stosunków prawnych panujących wśród Prusów przed ich podbojem można dokonać na kilka sposobów. W każdym jednak przypadku należy odnieść się do czasów podboju, a nawet tuż po nim, kiedy Prusowie w takim stanie, w jakim się znaleźli, funkcjonowali w państwie zakonnym jako jedna z grup etnicznych stanowiących poddanych Zakonu¹⁷. Przede wszystkim będzie to więc

¹⁴ S. Szczepański, *Pomezania pruska. Dzieje osadnictwa w XIII–XV wieku*, Olsztyn 2016.

¹⁵ H. Łowmiański, *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, t. 1, Wilno 1931, s. 111 i n., 330 i n.; D.A. Sikorski, *Instytucje władzy u Prusów w średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej)*, Olsztyn 2010; R. Wenskus, *Kleinverbände und Kleinräume bei den Prußen des Samlandes* [w:] Th. Mayer (red.), *Die Anfänge der Landgemeinde und ihr Wesen*, Konstanz 1964, s. 201–254; G. Vercamer, *Siedlungs, Sozial- und Verwaltungsgeschichte der Komturei Königsberg (13.–16. Jahrhundert)*, Marburg 2010, s. 45–54; W. Długokęcki, *Uwagi o genezie i rozwoju wczesnośredniowiecznych Prus do początków XIII wieku*, „Pruthenia” 2006, t. 2, s. 18–54.

¹⁶ H. Łowmiański, *Studia nad początkami...*, s. 227–268, 290–329; R. Odoj, *Dzieje Prusów do czasów krzyżackich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1970, nr 1, s. 51–65; Ł. Okulicz-Kozaryna, *Dzieje Prusów*, Wrocław 1997; G. Vercamer, *Verwaltungs-, Siedlungs- und Landwirtschaftsweise sowie Gesellschaftsbau und Begräbnissitten der Prußen besonders auf dem Gebiet der Komturei Königsberg vor und während der frühen Deutschordensherrschaft*, „Preußenland” 2011, t. 2, s. 25–42.

¹⁷ H. Łowmiański, *Studia nad początkami...*, s. 83–94; idem, *Polityka ludnościowa Zakonu Niemieckiego w Prusach i na Pomorzu*, Gdańsk 1947; O. Zippel, *Die Kolonisation des Ordenslandes Preußen bis zum Jahre 1309*, AM, 1921, t. 58, s. 176–213, 239–279; E. Schnippel, *Siedlungsgeographie des Osterodischen Gebietes*, „Altpreußische Forschungen” 1928, t. 5, s. 5–44 [dalej: AF]; K. Kasiske, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*, Königsberg 1934; V. Röhrich, *Die Besiedlung des Ermlandes mit besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Siedler*, „Zeitschrift für die Geschichte des Altertumskunde Ermlands” 1926, t. 22, s. 256–279 [dalej: ZGAE]; idem, *Die Kolonisation des Ermlandes*, ZGAE, 1900, t. 13, s. 742–980; 1903, t. 14, s. 611–709; 1916, t. 19, s. 173–306; M. Rousselle, *Die Besiedlung des Kreises Preußisch-Eylau in der Ordenszeit*, AF, 1926, t. 3, z. 1–2, s. 30–38; H. Schmauch, *Besiedlung und Bevölkerung des südlichen Ermlandes*, „Prussia” 1932, z. 30, s. 142–165; M. Pollakówna, *Osad-*

próba odtworzenia pierwotnego prawa Prusów, a więc zasad prawnych, czy też relikwów pewnych norm, pozostałych w zwyczajach prawnych obowiązujących w środowiskach Prusów, zamieszkujących państwo zakonne, w wyniku wielu okoliczności zewnętrznych, którym ludność pruska została poddana i mających wpływ na jej położenie.

Pierwszym sposobem dokonania rekonstrukcji prawa dawnych Prusów będzie zidentyfikowanie jego pozostałości, uwzględniające ich szczątkowość. Wynikała ona przede wszystkim z wymieszania się ludności różnych grup Prusów, będącego następstwem dokonanego przez Zakon podboju Prusów, które spowodowało zerwanie ich naturalnych więzi społecznych, zakłócając pamięć zbiorową. Istotne znaczenie dla funkcjonowania praw Prusów, a tym samym pozostałej po nich wiedzy, miały też skutki przesiedleń, przeprowadzonych przez władzę zakonną w XIII i XIV w. po kilku powstaniach Prusów przeciwko Zakonowi. Rozczłonkowały one ich zwarte grupy, doprowadzając dzięki polityce przymusowej chrystianizacji, ale także przyciągania na służbę Zakonu całych rodzin możnych pruskich, poddawanych w ślad za tym procesowi asymilacji, do rozwarstwienia ludności pruskiej i znaczącej dezintegracji łączących ich stosunków prawnych. Te z kolei – jak można przyjąć – mogły mieć wiele wspólnych rozwiązań, choć zwartość poszczególnych grup, a zarazem ich wzajemna odrębność pozwoliły wytworzyć właściwe dla nich porządki, które wskutek pomieszania ich członków uległy rozbiciu i zanikowi.

Inną okolicznością towarzyszącą rozwarstwieniu było poddanie ludności pruskiej, która nie weszła na służbę Zakonu, porządkom prawnym obowiązującym w państwie zakonnym w procesach lokacyjnych, mających miejsce od końca XIII do połowy XV w., choć wówczas pozycja prawna tej ludności zaczęła się zmieniać wskutek wewnętrznych przemian w państwie zakonnym¹⁸. Innym czynnikiem było

nictwo Warmii w okresie krzyżackim, Poznań 1953, s. 51 i n.; R. Wenskus, *Der deutsche Orden und die nichtdeutsche Bevölkerung des Preußenlandes mit besonderer Berücksichtigung der Siedlung* [w:] W. Schlesinger (red.), *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, Sigmaringen 1975, s. 417–438; H. Wunder, *Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Komturei Christburg (13.–16. Jhd)*, Wiesbaden 1968; eadem, *Struktura społeczna Zakonu Krzyżackiego i ludności państwa zakonnego w Prusach* [w:] M. Biskup (red.), *Rola Zakonu Krzyżackiego w podręcznikach szkolnych Republiki Federalnej Niemiec i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Wrocław 1976, s. 5–28; M. Roman, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w Pomezaniu biskupiej od końca XIII do połowy XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1972, t. 37, z. 1, s. 25–52 [dalej: ZH]; G. Białuński, *Pruskie związki terytorialno-osadnicze w dorzeczu środkowej Łyny w XIII wieku*, „Kommunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 1 (243), s. 3–16 [dalej: KMW].

¹⁸ W. Brünneck, *Zur Geschichte des Grundeigentums in Ost- und Westpreußen*, t. 1: *Die Kölmmischen Güter*, Berlin 1891, s. 22–109; G. Białuński, *Przemiany społeczno-ludnościowe południowo-wschodnich obszarów Prus Krzyżackich i Książęcych (do 1568 roku)*, Olsztyn 2001, s. 116–140; J. Luciński, *Przywilej chełmiński z 1233 r., jego treść oraz dzieje jego postanowień* [w:] *Studia Culmensia historico-iuridica, czyli Księga Pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1,

włączenie Prusów w proces tworzenia się społeczeństwa stanowego¹⁹, a także napływ ludności obcej na ziemię pruskie, po części stymulowany przez władze zakonne (zwłaszcza z Niemiec²⁰), a po części będący rezultatem samorządnej akcji osiedleńczej (głównie z Polski i Litwy²¹) i zderzenia z ludnością pruską, którego wynikiem była pewna asymilacja²².

Wszystkie te czynniki, choć działały już po utracie niezależności przez Prusów, pozwalają na pośrednie odtworzenie treści ich norm prawnych obowiązujących w okresie pierwotnym, które zachowały się w zwyczajach. Zakon kontrolujący stosunki poddańcze, nastawiony na egzekwowanie obowiązków publicznoprawnych, zezwalał na ich zachowanie w stosunkach prywatnych między Prusami, a niekiedy także w kontaktach z przedstawicielami innych narodowości, biorąc najczęściej w ewentualnych sporach ich stronę. Podejście władz zakonnych bywało jednak zmienne. Zależało od porządku lokacyjnego oraz od koncepcji lokalnych działań, prowadzonych przez miejscowe organy władzy zakonnej²³, mieszczącej

Toruń 1990, s. 125–129; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990, s. 155–276; R. Wenskus, *Der deutsche Orden...*, s. 422–428.

¹⁹ J. Powierski, *Uwagi o udziale Prusów w genezie struktury stanowej państwa krzyżackiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1982, t. 18, s. 13–37.

²⁰ H. Mortensen, G. Mortensen, *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreußens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, t. I: *Die preußisch-deutsche Siedlung am Westrand der großen Wildnis um 1400 (Deutschland und der Osten. Quellen und Forschung zur Geschichte ihrer Beziehungen)*, t. 7, Leipzig 1937; Ch. Krollmann, *Die deutsche Besiedlung des Ordenslandes Preußen*, „Prussia” 1931, t. 29, s. 250–268; H. Łowmiański, *Polityka ludnościowa Zakonu Niemieckiego w Prusach i na Pomorzu*, Gdańsk 1947, s. 45–53; O. Zippel, *Die Kolonisation des Ordenslandes Preußen bis zum Jahre 1309*, AM, 1921, t. 58, s. 176–213, 239–279; K. Kasiske, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preussen bis zum Jahre 1410*, Königsberg 1934; K. Riel, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens in Preußen in der Zeit von 1410–1466*, AF, 1937, t. 14, s. 224–267; V. Röhrich, *Die Besiedlung des Ermland mit besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Siedler*, ZGAE, 1926, t. 22, s. 256–279.

²¹ W. Kętrzyński, *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*, Lwów 1882; idem, *Prusy a Polska przed przybyciem Krzyżaków*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1881, t. 9, cz. 1, s. 264–276, cz. 2, s. 348–369; J. Małłek, *Migracje ludności niemieckiej, polskiej i litewskiej na ziemię pruskie w XIII–XVIII wieku*, KMW, 2003, nr 4, s. 435–437; W. Długokęcki, *Granice ziemi michałowskiej w XIV–XV wieku* [w:] K. Grażawski, *Pogranicze polsko-pruskie i krzyżackie*, Włocławek 2003, s. 153–163; M. Biskup, *Uwagi o problemie osadnictwa i sieci parafialnej w Prusach Krzyżackich w wiekach XIV–XV*, KMW, 1983, nr 2–3, s. 199–213.

²² J. Powierski, *Struktura etniczna społeczeństwa Prus Krzyżackich w XIII–XVI w.* [w:] M. Biskup (red.), *Rola Zakonu Krzyżackiego w podręcznikach szkolnych Republiki Federalnej Niemiec i Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej*, Wrocław 1976, s. 34–45; M. Biskup, *Etniczno-demograficzne przemiany Prus Krzyżackich w rozwoju osadnictwa w średniowieczu (o tzw. nowym plemieniu Prusaków)*, „Kwartalnik Historyczny” 1991, t. 98, z. 2, s. 45–67 [dalej: KH]; B. Jähnig, *Bevölkerungsveränderungen und Landesbewusstsein in Preussenland*, „Blätter für deutsche Landesgeschichte” 1985, t. 121, s. 115–155.

²³ H. Plehn, *Zur Geschichte der Agrarverfassung von Ost- und Westpreußen*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1904, t. 17, z. 1, s. 48–63; J. Martens, *Die ländliche Gartensiedlung im mittelalterlichen Preußen*, Lüneburg 1997, s. 23–39.

się w granicach przyjętej przez Zakon polityki, ale także biorących pod uwagę siłę i znaczenie miejscowego żywiołu pruskiego (czego przykładem była Sambia, do której stosunek władz zakonnych ze względu na pozycję i rolę Prusów w tej części państwa krzyżackiego był szczególny²⁴). Potwierdzała to praktyka sądowa władz zakonnych. Przebadaanie akt różnych sądów zakonnych, działających w tworzonych przez zakon jednostkach administracyjnych²⁵, dokonywane również w celu zbadania funkcjonowania sądownictwa zakonnego, pozwoliłaby przy okazji zapoznać się, poprzez sprawy Prusów w sądach zakonnych, z ich zwyczajami prawnymi, według których sprawy te były rozstrzygane.

Na podobnej zasadzie należy traktować możliwości uzyskania wiedzy o prawach Prusów przez badania spisów prawa pruskiego, powstałych w okresie kształtowania się państwa zakonnego, a dokonywanych głównie w celu ich stosowania w praktyce sądowej. Najbardziej znany, *Iura Prutenorum*, sporządzony około 1340 r. (choć toczyła się w tej kwestii dyskusja²⁶), nie był z pewnością jedynym, gdyż podobne spisy, jako przydatne dla władz zakonnych – co mogło być dość powszechnie stosowane przez władze zakonne mające do czynienia na terenie swojego działania z większymi grupami Prusów – powstawały w innych jednostkach administracyjnych państwa zakonnego. Zasięg stosowania *Iura Prutenorum* był zresztą ograniczony zarówno co do źródeł swego pochodzenia, opartego na zwyczajach grupy pomezjańskiej, jak i terytorialnie, sięgając wszędzie tam, do kąd Pomezanie w ramach przesiedleń trafili, jak choćby dawnej Sasinii (Ziemia Lubawska, Działdowszczyzna)²⁷, na której – podobnie jak na swych pierwotnych

²⁴ R. Plümicke, *Zur ländlichen Verfassung des Samlandes unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Leipzig 1912; P. Siegmund, *Deutsche Siedlungstätigkeit der samländischen Bischöfe und Domkapitel vornehmlich im 14. Jahrhundert*, AF, 1928, t. 5, s. 262–303; G. Vercamer, *Siedlungs-, Sozial- und Verwaltungsgeschichte*, passim; R. Biskup, *Działalność osadnicza biskupów i kapituły sambijskiej do końca XIV wieku. Relacje między zakonem krzyżackim a duchowieństwem sambijskim*, ZH, 2002, t. 67, 2002, z. 3–4, s. 487–500; R. Wenskus, *Kleinverbände und Kleinräume...*, s. 245–298.

²⁵ F. Gause, *Organisaton und Kompetenz der Landgerichte des Ordenslandes Preussen*, AM, t. 59, z. 1–2, 1922, s. 145–156; idem, *Geschichte der Landgerichte des Ordenslandes Preußen*, AF, 1926, t. 3, z. 1–2, s. 6–8. Rozszerzanie się udziału stanowego w sądownictwie: ibidem, s. 16–17. Powstanie tych sądów było rezultatem emancypacji ludności spod sądów miejskich. K. Mikulski, *Geneza i rozwój lawniczych sądów ziemskich w państwie krzyżackim w XIII–XIV wieku* [w:] B. Dybaś, D. Makiła (red.), *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, Toruń 2003, s. 45–61.

²⁶ A. Vetulani, *Niemiecki spis prawa zwyczajowego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1953, t. 5, s. 180–195 [dalej: CPH]; J. Matuszewski, *W sprawie śląskiego pochodzenia najstarszego spisu prawa polskiego*, CPH, 1953, t. 5, s. 198–205; *Najstarszy zwód prawa polskiego*, wydał, przetłumaczył i wstępem opatrzył J. Matuszewski, Warszawa 1959; K. Buczek, *O najdawniejszym spisie prawa polskiego*, KH, 1967, t. 67, z. 1, s. 161–169. Ostatnio interesująco: E. Sokal, *Autor i czas redakcji Iura Prutenorum*, „Pruthenia” 2014, t. 9.

²⁷ E. Schnippel, *Die grossen Verleihungen im Lande Sassen*, Oberländische Geschichtsblätter, 1908, z. 10, s. 68–88; 1912, z. 14, s. 575–593; H. Buttke, *Beiträge zur Landschafts- und Siedlungs-*

terenach, zaliczanych do dzisiejszego Powiśla i Pogórza (Oberland) – zetknęli się z napływającym do państwa zakonnego żywiołem polskim²⁸. Spis ten był jednak wąski i wybiórczy, ponieważ nie mógł objąć wszystkich zwyczajów prawnych Prusów, a być może zachował się jedynie szczątkowo w znanych nam odpisach, ale był on na tyle dystynktywny, jeśli chodzi o zakres ujętych w spisie norm zwyczajów prawnych, że pozwala na wyobrażenie zasad kierujących i rządzących prawami Prusów. Umożliwia to z pewnością – po odczytaniu zawartych w spisie zwyczajów – przynajmniej częściową rekonstrukcję treści i formy pierwotnych praw Prusów²⁹, przy założeniu – a niewątpliwie w jakimś stopniu tak było, chociażby ze względu na siłę i znaczenie tradycji w każdym prawie zwyczajowym – kontynuacji stosowania dawnych praw Prusów. Ma to znaczenie dla odtworzenia praw dawnych Prusów, nawet jeśli *Iura Prutenorum* byłoby prawem przykładowym, gdyż zachowało się jako egzemplifikacja spisów dawnych praw pruskich. Długi był jednak okres posługiwania się nim – jak podają przekazy – stosowany z pewnością tak długo, jak istniały grupy ludności pruskiej, czyli co najmniej do XVI w., a więc jeszcze w czasach powstałego w 1525 r. lennego księstwa pruskiego, co świadczyłoby o znaczeniu tego rodzaju źródeł, potwierdzając ich praktyczną przydatność³⁰.

geschichte des ehemaligen Bistums Pomesanien, t. 1: *Vordeutsche Zustände um 1300*, Berlin 1936, s. 26–72.

²⁸ J. Powierski, *Kształtowanie się granicy pomorsko-pruskiej w okresie od XII do początku XIV w.*, ZH, 1965, t. 30, z. 2, s. 7–32 (cz. 1), z. 3, s. 7–26 (cz. 2); idem, *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń 1968; H. Łowmiański, *Prusy pogańskie*, Toruń 1935, s. 14–15; W. Chudziak, *Ziemia chełmińska na przełomie I i II tysiąclecia – „pogranicze w ogniu”?* [w:] K. Grażawski (red.), *Pogranicze polsko-pruskie...*, s. 67–80; E. Kowalczyk, *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (Między Drwęcą a Pisą)*, Warszawa 2003, s. 173–201, 205–213; eadem, *Kształtowanie się granicy mazowieckiej między Drwęcą a Wkrą* [w:] K. Grażawski (red.), *Pogranicze polsko-pruskie...*, s. 135–150; W. Sierdzan, *Aus der Geschichte der Grenzgebiets zwischen dem Sakzerland und Preußen im 14. und 15. Jahrhundert*, „Preußenland”, 2001, t. 39, nr 2, s. 43–57; W. Długokęcki, *Die Bildung der Grenze zwischen dem Deutschordensland Preußen und dem Herzogtum Masowien in den Jahren 1343–1422* [w:] U. Knefelkamp, K. Bosselmann-Cyran (red.), *Grenze und Grenzüberschreitung im Mittelalter*, Berlin 2007, s. 136–151. D. Makiła, *Pruski Oberland. Uwagi prawno-ustrojowe dotyczące obszaru, którego już nie ma* [w:] W. Zawadzki (red.), *Polacy w Prusach Wschodnich i Zachodnich w latach 1918–1920*, Pelplin 2019, s. 166.

²⁹ V.T. Pašuto, *Pomezanija. „Pomezanskaja Pravda” kak istoričeskij istočnik izučenija obščestvennogo i političeskogo stroja Pomezanii XIII–XIV v.*, Moskwa 1955; W. Maisel, *Prawo karne Prusów na tle porównawczym* [w:] *Studia historyczne ku uczczeniu 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pacy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974, s. 121–130.

³⁰ W. Maisel, *Ze studiów nad prawem polskim w państwie krzyżackim w XIV i XV wieku*, CPH, 1983, t. 35, z. 2, s. 63 i n.; idem, *Prawo polskie w państwie krzyżackim w XIV–XV wieku* [w:] J. Strzelczyk (red.), *Niemcy – Polska w średniowieczu*, Poznań 1986, s. 271–274; R. Wenskus, *Der deutsche Orden und die nichtdeutsche...*, s. 417–438; idem, *Kleinverbände und Kleinräume...*, s. 256–257; D. Makiła, *Prawo ludności pruskiej w państwie zakonnym w Prusach (XIII–XV w.)* [w:] J. Kielbik (red.), *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Prawo i bezprawie*, Olsztyn 2015, s. 16–18.

HIPOTEZY DOTYCZĄCE ROZWOJU PRAW
LUDNOŚCI PRUSKIEJ

Przechodząc do hipotez dotyczących rozwoju, formy, a przede wszystkim zasad i warunków, na jakich oparte było funkcjonowanie dawnych praw Prusów, oraz określenia ich treści, głównie z okresu przed podbojem, należy wziąć pod uwagę reguły rządzące powstawaniem i kształtowaniem się prawa w okresie najdawniejszym, zwłaszcza takich społeczności, które na skutek niekorzystnego biegu wydarzeń – a tak właśnie było z Prusami – nie wytworzyły własnej organizacji państwowej³¹.

Istotne więc będzie ustalenie pochodzenia, w tym przynależności ludności pruskiej do grupy należącej do danego kręgu kulturowego, w którym kształtowały się reguły postępowania wobec siebie członków tej społeczności, oraz tradycja, oparta na ciągłości przekazu, która miała wpływ na powstanie systemu nakazów i zakazów, a przy tym powinności ich respektowania. Dużym ułatwieniem rekonstrukcji i wyjaśniania genezy określonych instytucji prawnych w społecznościach Prusów, ich źródeł i warunków ich stosowania, będzie uświadomienie sobie faktu przynależności Prusów do indoeuropejskiej grupy ludności, powszechnej w Europie, a co za tym idzie – uznania pewnych zasad za należące do podobnego kręgu kulturowego. Wszystkiego tego bez badań archeologicznych, etnologicznych i szeroko pojmowanych porównawczych, których podstawy mogą być różne³² i nadal niezamknięte, nie da się osiągnąć. Zwłaszcza badania porównawcze, przy właściwie dobranych kryteriach i założeniu obowiązywania wspólności istnienia w określonych środowiskach na jednym poziomie rozwoju zasad, mogą stworzyć w procesie rekonstrukcji prawa na podstawie informacji zaczerpniętych ze źródeł historycznych ciekawe możliwości, a nawet przynieść dobre rezultaty.

Drugą kwestią mającą istotne znaczenie dla określenia prawa dawnych Prusów jest uwzględnienie ich różnorodności systemowej. Odpowiadało ono zróżnicowaniu etnicznemu i kulturowemu poszczególnych grup Prusów tworzących wspólnoty prawne³³, co znajdowało odzwierciedlenie chociażby w dialektach, utrudniających często im samym porozumienie, zwłaszcza w okresie przesiedleń, którym poddane zostały grupy Prusów po upadku powstań za rządów zakonnych (1260–1272, 1284, 1286, 1295). Ponadto specyficzna struktura organizacyjna Prusów, widoczna w kręgach rodowych i rodzinnych, niekiedy również autarkiczna gospodarczo, utrudniała ich integrację, zwłaszcza w obliczu zagrożeń. Ułatwiała natomiast ich rozbijanie,

³¹ R. Wenskus, *Kleinverbände und Kleinräume...*, s. 245; H. Łowmiański, *Prusy pogańskie*, s. 1–4.

³² J. Bardach, *Metoda porównawcza w zastosowaniu do powszechnej historii państwa i prawa*, CPH, 1962, t. 14, z. 2, s. 9–52.

³³ R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln 1961, s. 38–44.

z czego skwapliwie korzystał Zakon w prowadzonych z Prusami walkach, posługując się wobec opornych Prusami przyjętymi do swej służby³⁴. Niemniej można przyjąć, że pochodzenie z jednego plemiennego szczepu wytworzyło zwyczaje prawne, które niezależnie od powstałych różnic miały, bądź mogły mieć, wspólny rdzeń, decydujący o treści i formie, a także wspólną podstawę jego funkcjonowania. Ponadto zwyczaje prawne, jakie obowiązywały wśród Prusów, mogły być wynikiem tych samych potrzeb, które prowadziły do jednakowych następstw. Stąd analiza cząstkowych i szczegółowych materiałów, pochodzących ze zróżnicowanych genetycznie i rodzajowo źródeł, odnoszących się do grup działających na różnych terytoriach, może pozwolić na stworzenie jakiegoś obrazu.

Przy próbie określenia prawa dawnych Prusów należy również brać pod uwagę, poza naturalnymi, ale uniwersalnymi sposobami tworzenia się prawa, możliwości dokonywania zapożyczeń wskutek kontaktów z otoczeniem, gdy dochodziło do przenikania się kultur społeczności, najczęściej sąsiednich, nawet jeśli były etnicznie różne³⁵, co w rejonie Bałtyku i terytoriów graniczących z innymi narodami niewątpliwie następowało, ale mogło mieć miejsce w okresie przed podbojem, gdy zaczęły się tworzyć struktury ustrojowo-polityczne plemion pruskich i dokonywały one ekspansji na tereny zamieszkałe przez ludność pomorską czy mazowiecką, częściowo ją wchłaniając, ale nie eksterminując³⁶.

Można jednak założyć, że wskutek kontaktów z innymi ludami (także drogą morską) miał miejsce transfer wątków prawnych, co mogło mieć znaczenie dla rozwoju systemów prawnych społeczności pruskich i ich instytucji prawnych. Zbadanie tej drogi pozwoliłoby na wskazanie czynnika oddziałującego na rozwój prawa Prusów, zwłaszcza w okresie działań podejmowanych przez nich wobec środowisk zewnętrznych, a nawet ekspansji, mającej miejsce w X–XIII w., tj. przed podbojem, kiedy zaczęły się tworzyć ich struktury ustrojowe i polityczne³⁷.

Przy tego rodzaju założeniach powstaje jednak pytanie zarówno o zakres zapożyczeń w prawie (mógł być on bowiem zaledwie cząstkowy, choć różnorodny), jak i o sposób i zasięg ich funkcjonowania. Kontakty Prusów z sąsiadami z pewnością wiązały się z wpływem obcych stosunków prawnych na ich własne. Istotną rolę

³⁴ H. Łowmiański, *Polityka ludnościowa...*, s. 125–178; M. Pollakówna *Osadnictwo Warmii...*, s. 51–119; R. Wenskus, *Der deutsche Orden und die nichtdeutsche...*, s. 417–438; idem, *Kleinverbände und Kleinräume*, s. 245–298; A. Dobrosielska, *Współpraca Prusów z Zakonem Krzyżackim w okresie walki o umocnienie władztwa krzyżackiego w Prusach (na podstawie „Kroniki ziemi pruskiej” Piotra z Dusburga)*, „Feste Boyen” 2005, z. 8, s. 5–19; eadem, *Uwagi o współpracy Prusów z zakonem krzyżackim w dobie podboju (1233–1283)*, „Rocznik Działdowski” 2014, t. 9, s. 81–99; R. Wenskus, *Die gens Candein. Zur Rolle des preußischen Adels bei der Eroberung und Verwaltung Preußens*, „Zeitschrift für Ostforschung” 1961, t. 10, z. 1, s. 84–103.

³⁵ J. Bardach, *Recepcja w historii państwa i prawa*, CPH, 1977, t. 29, z. 1, s. 7.

³⁶ S. Szczepański, *Pomezania pruska...*, s. 77–84.

³⁷ D.A. Sikorski, *Instytucje władzy u Prusów...*, s. 161 i n.

odgrywało tu niewątpliwie prawo polskie. Zapożyczenia, mające wpływ na rozwój prawa Prusów, dokonywane były jednak w okresie późniejszym, gdy nasiliły się wzajemne kontakty, nie zawsze mające charakter pokojowy. A jednak to w takich przypadkach dochodziło do najbardziej widocznych oddziaływań. Przez wymianę towarów czy jeńców następowało również poznawanie prawa.

Najważniejsze jednak było istnienie pewnej wspólnoty europejskich społeczności, które długo (a do takich należało społeczeństwo Prusów) pozostawały poza kulturą śródziemnomorską lub będąc w jej pobliżu zachowywały od niej odrębność. Kultura ta zaś, sama będąc złożeniem różnych elementów, tworzyła własną tradycję prawa, rozszerzającą się i poddającą w różny sposób akulturacji pozostałe społeczności. Z odrębności tej, obejmującej prawa prymitywne, tj. z okresu przedpaństwowego³⁸, ale także te, które w ramach tworzących się już państw i powstawania władzy publicznej, zachowując własną tradycję w postaci prawa archaicznego³⁹, dokonywały już pewnych działań kodyfikujących (zaś akulturacja zachodziła na różne sposoby i bardzo powoli), powstawały jednak podobne zjawiska, obyczaje i zachowania, mające charakter powszechny, co wynikało z różnych, niezależnych od siebie opisów funkcjonowania tych społeczeństw⁴⁰.

PODSUMOWANIE

Każdy z przedstawionych czynników miał istotny wpływ na kształtowanie się praw Prusów, które można poznać dzięki rekonstrukcji opisów zdarzeń, sytuacji, faktów mających znaczenie prawne, a zawartych w treści opisowych źródeł historycznych, zwłaszcza tych pochodzących sprzed podboju. Pośredni charakter przekazu, a niekiedy także ogólnikowość tych źródeł stwarzają pole do przypuszczeń, niekoniecznie mylnych, ale nie do końca jasnych i pewnych co do rzeczywistego kształtu odtwarzanego prawa, zwłaszcza jego elementu normatywnego, tym bardziej że – jak to zwykle bywa w takich sytuacjach – stosunki prawne oparte były bardziej na elementach obyczajowości niż na czynniku normatywnym, który dopiero się kształtował, zachowując w dużym stopniu charakter kazuistyczny.

Jednocześnie w przypadku takiego widzenia prawa, tak trudnego do odtworzenia i zdefiniowania, jakim były prawa dawnych Prusów, niezbędne jest zastosowanie metod właściwych jurysprudencji etnologicznej – a więc biorących pod uwagę czynniki socjologiczne, kulturowe, w tym źródła archeologiczne, ale także historyczne – pozwalających odtworzyć zjawiska prawne właściwe dla społeczeństw

³⁸ K. Sójka-Zielińska, *U korzeni europejskiej kultury prawnej. Od prawa prymitywnego ku prawom archaicznym* [w:] K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy*, Wrocław 2010, s. 16–21.

³⁹ Ibidem, s. 22–23.

⁴⁰ K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, s. 17 i n.

czeństw przedpaństwowych. W pewnym stopniu konieczne więc będzie odwołanie się do badań porównawczych o charakterze głównie ogólnoeuropejskim. W tym kontekście, zakładając, że powstawanie każdego prawa będzie następowało na podobnym poziomie rozwoju, uniwersalnym dla każdego społeczeństwa w danej sytuacji, można się zgodzić – nie stroniąc od analiz historyczno-socjologicznych, uzupełniających przypuszczenie o istnieniu i funkcjonowaniu wśród Prusów normatywnej siły faktu – że prawo dawnych Prusów, jako osobowe, bo funkcjonujące w ramach pewnej grupy społecznej, było oparte na zwyczaju. Widoczny był on w stosunkach osobowych, rodzinnych, które cechowały paternalizm i hierarchia, zwłaszcza w sprawach majątkowych, odnoszących się zarówno do miejsc i rzeczy wspólnych oraz ważnych dla łączącej Prusów lokalnej wspólnoty, jak również dla stosunków osobistych, z reguły występujących w rodzinie. Zwyczaj obowiązywał także w sytuacjach naruszeń porządku społecznego, określonego powszechnie obowiązującymi regułami, zarówno w stosunkach wspólnotowych, jak i czysto osobowych. Nie musiało go to bynajmniej pozbawiać istnienia sankcji, chociaż mogła mieć ona szczególny charakter, wynikający z przymusu jego respektowania, mającego oparcie w elemencie sakralnym.

Z kolei próba porównania praw Prusów oraz praw sąsiednich, co wydawałoby się konieczne, może przynieść jednak nieoczekiwane rezultaty. Poszukiwania te mogą bowiem wykazać, że zakres i stopień recepcji, pomimo rozlicznych kontaktów Prusów z innymi społecznościami, nie był w ich najdawniejszych prawach tak znaczny. Zamiast tego można wskazać na istnienie między sąsiednimi społecznościami podobieństwa struktur ekonomicznych, społecznych, a nawet częściowo politycznych, które znajdowało odbicie w prawie. To zaś, co można byłoby uznać za elementy recepcji, mogło wynikać z oddziaływania innych praw i stosunków w okresie po podboju, gdy pewne rozwiązania pochodzące z zewnątrz były narzucane.

Badanie struktur społecznych i politycznych, które dawne społeczeństwa utraciły (a niekiedy ich nawet nie zbudowały), będących nośnikami ich tożsamości i tradycji, siłą rzeczy dokonywane jest w materii znanej lub dostępnej jedynie fragmentarycznie. Niewielka ilość i niejednoznaczność danych źródłowych powoduje, że analizy muszą opierać się w znacznej mierze na przesłankach pośrednich zróżnicowanych co do swej wartości i znaczenia. Odtworzenie wiedzy o takim prawie wymaga żmudnej rekonstrukcji zjawisk i instytucji, jak również przyjęcia określonych zachowań. Te natomiast mogą prowadzić do wniosków opartych na pewnych hipotezach, tj. prawdopodobieństwie zaistnienia pewnych faktów i zjawisk oraz podobieństwach ich stosunków prawnych i tych istniejących w innych społeczeństwach⁴¹, np. w najbliższej im terytorialnie społeczności polskiej czy pozostałych społecznościach bałtyckich, przy świadomości uniwersalności takich

⁴¹ J. Kurczewski, *Prawo prymitywne. Zjawiska prawne w społeczeństwach przedpaństwowych*, Warszawa 1973, s. 18–21.

sytuacji prawnych w skali całej Europy. Sposób postępowania przyjęty w takich badaniach polega na łączeniu metod badawczych z różnych dziedzin, gdyż egzegeza źródeł poznania prawa, chociaż niezbędna, może być niewystarczająca. Metody archeologiczne mogą wspierać uzyskiwanie rezultatów badawczych, ale nie muszą dostarczać dowodów. Nie chodzi bowiem o odtworzenie czegoś, co byłoby ujęciem systemowym, aczkolwiek mogło istnieć w przeszłości, gdyż byłoby to trudne do przyjęcia z tego względu, że dotyczy materii, która została zniszczona i praktycznie nie istnieje (nawet to, co znajduje się w źródłach pośrednich, jest odzwierciedleniem zachowanej w formie ustnej mitologii, zbiorowej pamięci społecznej czy jedynie częściowo elementu normatywnego). Zyskujemy jednak sporą wiedzę o kulturze Prusów i formach funkcjonowania tej społeczności, które pozwalają odtworzyć ich prawa w ujęciu cząstkowym, z zastrzeżeniem, że jego postrzeganie będzie możliwe tylko przez pryzmat posiadanej wiedzy o ich instytucjach ustrojowo-politycznych czy też tych formach egzystencji, jakie były dla Prusów właściwe w okresie po podboju, kiedy zostali włączeni w krąg cywilizacji śródziemnomorskiej.

LAWS OF PAGAN PRUSSIANS. THE STATE OF RESEARCH AND RESEARCH METHODOLOGY

Abstract

The paper attempts to reconstruct the law of Prussia, a nation which disappeared in the 17th century and had its seat in the immediate vicinity of the former Polish state for several centuries. Such an attempt is interesting from the point of view of the process of creating the law of peoples who were at the stage of shaping their social and political structures. Thus, it portrays various directions of civilizational development. The reconstruction of the law, a factor of the intangible culture of a nation which did not become a historical nation, is difficult. Any such efforts are made onerous due to a lack of written sources as the Prussians did not develop their own writing system. Research in this area, which constitutes an example of searching for the laws of nations which are a thing of the past, creates an opportunity to explain numerous phenomena. The phenomena are connected with the processes of creating and functioning of law as an indispensable regulator of social relations. This requires postulating theses concerning the methods of development of the law of Old Prussians as well as the possibility of its reconstruction. Moreover, this will apply to the use of various methodological procedures as well as drawing on the results and research methods of other scientific disciplines: archaeology, ethnology, ethnography, ethnosociology, and linguistics. The aforementioned activities should be carried out besides the exegesis of the sources of knowledge of law in a broad interdisciplinary approach, while taking into account the issues pertaining to the reception of law, the transfer of legal concepts as well as comparative research. All of the above allows one to present the law of Old Prussia in a pan-European context.

Keywords: Old Prussians, primitive law, Teutonic Order, sources of knowledge of law, reconstruction of law